

„KLADENÍ“ SVOBODNÝCH NEMOVITOSTÍ MĚŠTANY A MĚSTY DO ZEMSKÝCH DESEK

Karolina Adamová

K institutům českého práva novější odbornou literaturou neprávem opomíjeným patří "kladení" svobodných nemovitostí měšťany a městy do zemských desek. Tento institut si zaslouží pozornost, neboť jeho rozbor v širších ekonomicko-politických souvislostech přispěje k vyjasnění představy o postavení českých měst v období stavovské monarchie. Umožní i hlubší pohled na právní život ve městech, který byl velmi pestrý a jehož bohatost a složitost vynikne nejlépe tehdy, uvažujeme-li komplexně o všech otázkách, které mají vztah k městskému právu.

Nutným východiskem je tu práce místoregistrátora zemských desek J. Hasnera, Handbuch des landtäflichen Verfahrens im Königreiche Böhmen (Prag 1824). Hasner zastával četné funkce u úřadu zemských desek¹⁾ a byl proto dobře obeznámen se zemskými deskami, s jejich vývinem a zvláště se způsobem intabulace do jednotlivých kvaternů. Svoji práci věnoval hraběti L. Lažanskému, nejvyššímu sudimu království českého a předsedovi zemského soudu. Handbuch obsahuje cenné údaje pro poznání deskové praxe. Jedná se o dílo ryze popisné a vzhledem k době vzniku svým zpracováním pro dnešní dobu již zastaralé. Přes tyto nedostatky má tato práce dodnes svůj význam. Pozdější autoři zabývající se tímto tématem převážně pouze přejímali faktografický materiál shromážděný Hasnerem.²⁾

Nejbohatší měšťané v období stavovské monarchie vlastnili vedle jiných nemovitostí také nemovitosti deskového charakteru.³⁾ Jednalo se o statky svobodné, nepodrobené městské (šosovní) dávce a zapisova-

1) J. Hasner byl v roce 1806 kancelistou, v roce 1809 ingrosátorem, od roku 1812 byl viceregistrátorem a od roku 1830 ředitelem registratury desek zemských a zemského soudu - Schematismus, fond ÚDZ, SÚA.

2) F. M a a s b u r g, Die Entwicklung des Institutes der Öffentlichen Bücher in Böhmen, Prag 1877.

3) "... nemovitý majetek měšťanů se neskládal jen z objektů, které byly zapsány v knihách dávek ... Nejbohatší měšťané byli vlastníky celých vsí, dvorů, částí vsí apod., které nebyly podrobeny městské dávce. Šlo o statky zapsané v zemských deskách". J. M a r e k, Společenská struktura moravských královských měst, Praha 1965, str. 42.

né do zemských desek. Tyto statky nepodléhaly žádnému feudálnímu pánu a byly v plném vlastnictví svého majitele.⁴⁾

Jednotlivá města mohla panovníka žádat pro své měšťany o udělení privilegia kladení nemovitostí do zemských desek ad personam. Jestliže panovník takovéto privilegium městu udělil, měli měšťané právo nabývat svobodný nemovitý majetek, disponovat s ním a nechat jako jednotlivci zapisovat právní jednání týkající se takového majetku do zemských desek.⁵⁾

Jedno z nejstarších zachovaných privilegií ad personam bylo uděleno Karlem IV. dne 4. srpna 1366 Starému Městu pražskému.⁶⁾ Na jeho základě mohli staroměstští měšťané "klást" svobodný nemovitý majetek, který nabyli jako jednotlivci do vlastnictví, do zemských desek.

V Karlově privilegiu je stanoveno⁷⁾

"... tun wir derselben Grozzen stat ze Prag sulche gnade, alz her nach geschrebin steent; also daz alle burger da selbst, ire erben vnd nochkomen ewiglich vorwerk, erbe, eygen, czinse, guelte, heuser vnd ekker vf dem land kaufen moegen vnd dy selben wider vorkaufen, als oft in des noet geschicht, weme sie wellen in der stat vnd vf dem lande; ausgenommen der pfaffeheit, den sie sulche guete nicht vorkaufen suellen."

"... činíme tomu Velikému městu Pražskému takovou milost, jakož vezpod psáno stojí, tak aby všickni měšťané tu, jich dědicové a potomní, věčně forberky, dědictvie, zvlastnosti, platy, penieze, domy a dědiny na zemi kupovati mohli a ty zas prodávati mohli, jakož často jen potřebie bude nebo kdyby oni chtěli, v městě i na zemi, kromě kněžského zboží, neb takového zboží kupovati nemají."

Město, kterému bylo uděleno panovnické privilegium ad personam, nemuselo již žádat panovníka o privilegium in corpore, na základě kterého by mohlo jako právnická osoba nabývat deskové nemovitosti a disponovat s nimi.⁸⁾

4) Srv. V. P r o c h á z k a, Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století, Praha 1963, str. 155-156. K šosovní dávce viz V. V a n ě - č e k, Dějiny státu a práva v Československu, Praha 1975, III. vydání, str. 252.

5) J. H a s n e r, Handbuch des landtäfflichen Verfahrens im Königreiche Böhmen, Prag 1824, § 250; pokud jde o výrazy privilegium ad personam a in corpore, jedná se o terminologii, která se vyvinula až v moderní právní praxi.

6) J. M e z n í k, Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské, Praha 1965, Rozpravy ČSAV, řada SV, ročník 75, sešit 2, str. 12. Též V. T o m e k, Dějepis města Prahy, Praha 1871, II, str. 415.

7) J. Č e l a k o v s k ý, Privilegia měst pražských, I, Codex iuris municipalis, Praha 1886, str. 26. Text privilegia tamtéž, str. 142-143 - německé znění. Na str. 143-144 český překlad z 15. století. Jak je zřejmé z juxtapozice, je český překlad velmi nepřesný.

8) J. H a s n e r, cit. dílo, § 25, str. 231, tamtéž, § 254, str. 250. Zde je uvedeno, že městu Mostu bylo od Marie Terezie 18. října 1749 uděleno in corpore právo nabývat a zapisovat deskový majetek.

Již Viktorin Cornelius ze Všehrd se ve svém díle O práviech, súdiech a o dskách země české knihy devatery zabývá otázkou kladení deskového majetku měšťany a městy do zemských desek. "Pro toho, ktož kupuje, nemož ve dsky kladeno býti, jestli že jest měščenín, sedlák nebo dědinník; neb žádnému měščenínu, žádnému městu, žádnému dědinníku, sedláku, žádnému nic nemá ve dsky kladeno býti, neb jest jim kupování zboží svobodných zapovědjeno ... Lečby k tomu král MJst povolenie ráčil dáti, tehdy městu nebo osobám svrchu psaným mohlo by ve dsky kladeno býti ..."9)

Obyvatelé města, kterému bylo uděleno panovníkem privilegium ad personam, byli oprávněni, trpěli-li s městem a měli v takovém městě dům, nabývat deskový majetek a nechat tento majetek zapsat do zemských desek. Jestliže nebyly tyto podmínky splněny, připadl majetek, který nechal měšťan zapsat do zemských desek, panovníku.10)

Všehrd zdůrazňuje, že Pražané mají právo kšaftovat o svobodném nemovitém jmění a mohou dávat zapisovat dispozice s tímto jměním do zemských desek.11)

Po požáru zemských desek v roce 1541 bylo vydáno 5. prosince 1541 sněmovní usnesení, které ustanovovalo, aby "Pražanuo a Horníkuom v dsky kladeno bylo a svobodně šlo, cožby sobě koli k obci anebo osoby na zemi statkuov svobodných koupili, jakž na to jich privilegia se vztahují a toho od starodávna v užívání byli, též také kšaftové jich mají jim v dsky kladení býti bez zvláštní relací JMKské, jiným pak městuom s povolením JMKské do dsk tak jíti má".12)

Z usnesení českého zemského sněmu z roku 1541 vyplývá, že měšťané Starého Města pražského (patrně i Nového Města pražského)13) a Kutné

9) Vyd. H. J i r e č e k, Praha 1874, kapitola IV, 5, O kupujícím, str. 171.

10) Tamtéž, str. 173.

11) Tamtéž, str. 171. Srv. též Zemská zřízení z roku 1549 G 40 a Zemská zřízení z roku 1564 E 28, edice Codex iuris Bohemici IV, I, Sectio I, J. a H. Jirečkové, Praha 1882.

12) J. H a s n e r, cit. dílo, § 252, str. 245-246, srv. také Sněmy české I, str. 510 a edice Desky zemské, kvatern trhový černý od roku 1541-1542, I, vyd. A. Vavroušková, Praha 1941, str. 67.

13) Všehrd, str. 171, uvádí, že Staré i Nové Město pražské jako celek a jejich měšťané jako jednotlivci mohou nabývat svobodný deskový majetek. Viz také F. M a a s b u r g, Die Entwicklung des Institutes der Öffentlichen Bücher in Böhmen, Prag 1877, str. 9-10. Srv. také J. A u e r s p e r g, Kommentar zu Balbin's Liber Curialis, Brünn 1816, str. 303. J. H a s n e r, cit. dílo, str. 233-234, uvádí, že Novému Městu pražskému bylo uděleno privilegium ad personam Rudolfa II. roku 1595. Bylo intabulováno do zemských desek a je v něm zdůrazněno, že Novému Městu pražskému přísluší již dlouhá léta a že měšťané Nového Města pražského mohou klást do zemských desek "jak předešle bejvalo". Menší Město pražské získalo od Ferdinanda II. privilegium ad personam v roce 1629 a Hradčany od Marie Terezie v roce 1751. V obou chybí formulace "jak předešle bejvalo". (J. H a s n e r, str. 234-239).

Hory mohli klášter svobodné (zpupné) dědiny do zemských desek. V zemských deskách sice není privilegium ad personam pro Kutnou Horu intabulováno, ale právo kutnohorských měšťanů klášter svobodné nemovitosti do zemských desek je nesporné. Výslovně se o něm hovoří ve sněmovním usnesení z roku 1541 (viz slova "a toto od starodávna v užívání ...").¹⁴⁾

Zvláště se tu zdůrazňuje oprávnění měšťanů Prahy a Kutné Hory kšaftovat o deskovém nemovitém majetku a kšafty zapisovat do zemských desek.¹⁵⁾

Po roce 1547 byla městům po jejich nezdařeném protihabsburském povstání Ferdinandem I. některá privilegia zrušena, mezi jinými také privilegium klášter do zemských desek svobodné dědiny jak ad personam, tak in corpore.

Staroměstským bylo toto privilegium obnoveno na základě jejich "ponižené prosby" Ferdinandem I. dne 24. září 1554.¹⁶⁾ Král tehdy nařídil nejvyššímu hofmistru Českého království Janu staršímu z Lobkovic na Zbýroze a nejvyššímu písaři Českého království Volfovi z Vřesovic na Doubravské Hoře, aby list s obnovením privilegia ad personam vložili Staroměstským do zemských desek a to s platností podobu Ferdinandovy vlády. V roce 1593 bylo toto privilegium Rudolffem II. potvrzeno "nyní i na časy budoucí a věčný a to beze vší překážky naší císařské, dědicův a budoucích našich Králův Českých".¹⁷⁾

Před nastoupením Matyáše na český trůn jednali Staroměstští dne 4. května 1611 o požadavcích, které chtěli předložit Matyášovi před jeho korunovaci.¹⁸⁾ Mimo jiné požadovali, aby jim bylo potvrzeno jejich staré privilegium klášter majetek do zemských desek, a aby toto

14) J. H a s n e r, cit. dílo, str. 243. V žateckém privilegiu ad personam, které vydala roku 1746 Marie Terezie, je stanoveno, že Žatec má právo individuálního kladení deskového majetku měšťany do zemských desek. Toto právo přísluší prý Žatci podobně jako městům Pražským, Kutné Hoře, Budějovicím a Kadani. Budějovice získaly privilegium ad personam od Ferdinanda II. roku 1620 (J. Hasner, str. 240-241). Kadaň neměla, podobně jako Kutná Hora privilegium o individuální deskové způsobilosti zaneseno v zemských deskách, nicméně i Kadani příslušelo, jak můžeme vyvodit právě ze žateckého privilegia (J. Hasner, str. 246, 248-250). Na straně 248 je uvedeno, že měšťané města Kadanež mohli získat zemské statky do svého vlastnictví prý již na základě povolení daného jim od krále Jana Lucemburského.

15) V této souvislosti srv. ZZ z roku 1549, H 1 a ZZ z roku 1564, G 40, CIB, Tomi IV, Pars I.

16) Privilegium Ferdinanda I. je otištěno u Čelakovského, CIM, I, str. 478. Je zanešeno v bílém kvaternu relací zemských desek v roce 1554.

17) J. Č e l a k o v s k ý, l.c., str. XXVII, I. Viz také str. 476 - Rudolfovo privilegium. Toto privilegium bylo potvrzeno Matyášem dne 31. ledna 1613 (dále v textu), Ferdinandem II. 8. dubna 1627, Ferdinandem III. 13. května 1649, Marií Terezií 16. června 1747 a Františkem I. 13. května 1808.

18) Sněmy české, rok 1611, II, str. 353, 336, na str. 510-511 Megerlovo diarium (navazuje na ujednání Staroměstských ze 4. května 1611).

právo bylo uděleno i ostatním královským městům, pokud je neměla. Od splnění toho požadavku si městský stav sliboval upevnění svého postavení.

Požadavky Pražanů byly předloženy 17. května 1611 zemskému sněmu k vyjádření¹⁹⁾ a sněm věc doporučil novému panovníku ke kladnému vyřízení.²⁰⁾ Vyšší stavové podporovali proti svému dřívějšímu postoji požadavky měst, což lze vysvětlit tím, že si šlechta uvědomila nutnost spojenectví s městy, aby mohla snáze čelit absolutistickým tendencím habsburských panovníků. Avšak v roce 1613 potvrdil král privilegium ad personam pouze Pražanům.²¹⁾ Zřejmě si nechtěl vytvořit z městského stavu tím, že by je majetkově posílil, dalšího silného oponenta.

Měšťan privilegovaného města mohl klást svobodný majetek do zemských desek,²²⁾ jestliže splňoval současně čtyři požadavky: musel být ve městě zrozen; musel "trpět s městem"; musel být ve městě trvale usazen; musel vlastnit ve městě nějakou nemovitost.²³⁾

Měšťané nepriviligovaných měst mohli nabývat a klást svobodný majetek do zemských desek pouze s individuálním povolením panovníka.²⁴⁾ Toto povolení bylo obvykle dáváno na doživotí a jen zřídka se vztahovalo i na potomky. Při povýšení do vyššího stavu přirozeně výsada trvala dále.²⁵⁾

Cizinci, kteří byli usedlí v privilegovaných městech a vlastnili nějakou nemovitost ve městě situovanou, i když měli "Bürgerrecht", neměli právo nabývat zemské statky.²⁶⁾ Privilegium ad personam udělené městu se na ně nevztahovalo. Nesplňovali první podmínku nutnou k tomu, aby mohli být subjekty tohoto práva - totiž zrození v privi-

19) Tamtéž. Podobné požadavky třetího stavu byly předloženy zemskému sněmu k vyjádření již roku 1609 a 1610.

20) Sněmy české z roku 1611, str. 527 - n. Srov. také J. J a n á č e k, Královská města česká na zemském sněmu r. 1609-1610, str. 226-251, Sborník historický IV, 1956, zejména str. 234-241 a 250.

21) Srv. pozn. č. 17.

22) Viz výše str. 3, V š e h r d, Knihy devatery.

23) F. M a a s b u r g, Die Entwicklung, str. 12. J. A u e r s p e r g, Kommentar, str. 31. Zde je zejména citována instrukce z 28. května 1653. Povinnost měšťana trpět s městem je v této instrukci vyjádřena "... und mit diesen Städten hegen, legen und leiden". Viz též J. H a s n e r, cit. dílo, str. 253 a d., zejména str. 254. Srv. též B. B a x a, Inkolát a indigenát v zemích Koruny české, Sborník věd právních a státních, řada státovědecká, č.XVI, Praha 1908, str. 11-12.

24) K tomu např. trhový kvatern zemských desek větších, sign. 138 f. h 2 - zápis z roku 1616 - v outerý po svatém Martinu -, kde je zapsána trhová smlouva, při níž prodávajícím byl měšťan Českého Brodu Václav, kupujícím byl Jan Ledecký z Branova, hejtman brandýského panství. Viz též kvatern relací Nový zelený, zápis z roku 1616. Souhlas dal král Matyáš ke vkladu této trhové smlouvy do zemských desek.

25) J. H a s n e r, cit. dílo, str. 200-202.

26) V š e h r d, Knihy devatery, cit. edice, str. 172, viz též J. H a s n e r, str. 200-256.

legovaném městě. Mohli ovšem požádat pro svoji osobu a popř. i pro své potomky o příslušné privilegium individuální.

Bližší analýza institutu "kladení" do zemských desek v Čechách by byla velmi žádoucí. Bylo by zapotřebí podrobněji osvětlit zejména tyto body:

1. Jaké byly kořeny a příčiny vzniku institutu "kladení" v Čechách?
2. Jaký byl ekonomický a politický význam "kladení" pro městský stav?
3. Existovala analogie českého institutu "kladení" také na Moravě?

DIE "EINVERLEIBUNG" FREIER LIEGENSCHAFTEN IN DEN LANDTAFELN DURCH DIE BÜRGER UND STÄDTE

Karolina Adamová

Zusammenfassung

Das Institut der "Einverleibung" freier Liegenschaften in den Landtafeln durch die Bürger und Städte wurde von der neueren Literatur einigermaßen vernachlässigt. Grundlegende Arbeit bleibt daher hier noch immer das Handbuch des landtäflichen Verfahrens im Königreiche Böhmen (Prag 1824) von J. Hasner. Dieses Werk ist aber rein deskriptiv und für die heutige Zeit bereits veraltet.

Eine tiefere Erkenntnis der Problematik der "Einverleibung" vermag nur eine komplexere Betrachtungsweise des Rechts- und Wirtschaftslebens in den böhmischen Städten im Feudalismus zu ermöglichen.